

ชื่อยาสมุนไพรไทใหญ่ที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรไทใหญ่ในล้านนา: ที่มา ความเชื่อ และเภสัชวัตถุ

Names of Tai Yai Herbal Medicine in Tai Yai Folk Medicine in Lanna: Origin, Belief and Pharmaceutical Substances

พรรณิดา ชันธพัทธ์ (Phannida Khanthaphad)¹

Received: March 21, 2023

Revised: July 25, 2023

Accepted: August 4, 2023

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ได้ศึกษาที่มาของชื่อยาสมุนไพรของไทใหญ่และความเชื่อในหนังสือ “ตำรายาสมุนไพรไทใหญ่ในล้านนา เล่ม 1 และเล่ม 2” จากการศึกษาพบว่า ที่มาของชื่อยาสมุนไพรไทใหญ่ มี 9 ประเภท ได้แก่ 1) ยาที่ตั้งชื่อเป็นชื่อเฉพาะ 2) ยาที่ตั้งชื่อตามสรรพคุณของยา 3) ยาที่ตั้งชื่อตามอาการหรือสาเหตุของโรค 4) ยาที่ตั้งชื่อตามประเภทของยาและสรรพคุณยา 5) ยาที่ตั้งชื่อตามประเภทของยา 6) ยาที่ตั้งชื่อตามกลุ่มผู้ใช้ยา 7) ยาที่ตั้งชื่อตามอาการของโรคและเป็นชื่อเฉพาะ 8) ยาที่ตั้งชื่อตามส่วนประกอบหลักของยา และ 9) ยาที่ตั้งชื่อตามอาการของโรคและส่วนประกอบหลักของยา ทางด้านความเชื่อ จากการศึกษาพบความเชื่อ 16 ประการ ได้แก่ 1) เรื่องผี 2) เรื่องคุณไสย 3) เรื่องคงกระพัน 4) เรื่องเสน่ห์ 5) เรื่องคาถาอาคมและพิธีกรรม 6) เรื่องการไหว้บูชาครูยา 7) เรื่องบุญของการเป็นหมอยา 8) เรื่องการเก็บยา 9) เรื่องชะตาภัยเคราะห์กรรมและการถือศีลทำบุญ 10) เรื่องธาตุกับอาการป่วยไข้ 11) เรื่องธาตุและเดือนกับอาการป่วยไข้ 12) เรื่องทิศกับฤทธิ์ยา 13) เรื่องทิศกับการไปรักษาผู้ป่วย 14) เรื่องตัวเลข “3 5 7” 15) เรื่องการใช้ยา และ 16) เรื่องหมอชีวก สำหรับเภสัชวัตถุที่พบในตำรายา ได้แก่ พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ มนุษย์วัตถุ ธาตุวัตถุ และเภสัชวัตถุอื่น ๆ

คำสำคัญ: ชื่อ, ยาสมุนไพร, ไทใหญ่, ที่มา, ความเชื่อ

Abstract

This research examines the origins of the names of herbal medicines and beliefs appearing in the *Books on the Herbal Medicines of Tai Yai in Lanna 1 and 2* by the Social Research Institute, Chiang Mai University and the School of Health Science, Mae Fah Luang University. The study found that the names of these herbal medicines originated from nine sources: 1) proper names; 2) medicinal properties; 3) symptoms or causes of diseases; 4) types of medicines and medicinal properties; 5) types of medicines; 6) groups of patients; 7) symptoms of diseases, which are proper names; 8) main ingredients; and 9) symptoms of diseases and main ingredients. In addition, the research study found that the beliefs are around sixteen areas including: 1) spirits; 2) superstitions; 3) immortality; 4) charm; 5) incantation and rituals; 6) showing respect for folk healers; 7) merit of being folk healers; 8) storage of medicines; 9) fate, misfortune, observation of precepts, and merit making; 10) elements and sickness; 11) elements

¹ กลุ่มวิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Thai and Eastern Languages Section, Faculty of Liberal Arts, Maejo University

and months and sickness; 12) directions and action of drugs; 13) directions and treatment of patients; 14) numbers 3, 5 and 7; 15) medicine use; and 16) hermit doctor Cheewaka Komarapach. Regarding the pharmaceutical substances, they were classified into five categories which are plant-based, animal-based, human-based, mineral, and other pharmaceutical substances.

Keywords: Names, Herbal Medicine, Tai Yai, Origin, Belief

บทนำ

“ไทใหญ่” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งของชนชาติไท และมีถิ่นฐานกระจายอยู่ในภูมิภาคแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวไทใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่มากที่สุดในรัฐฉานทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ชาวไทใหญ่เรียกตนเองว่า คนไต ส่วนคำว่า “ไทใหญ่” เป็นคำที่คนไทยในประเทศไทยใช้เรียกกัน แต่สำหรับคนต่างชาตินั้นจะเรียกว่า ชาน หรือ ฉาน ตามแบบภาษาพม่า

ชาวไทใหญ่มีการติดต่อกับชาวล้านนามาตั้งแต่อดีต ดังปรากฏหลักฐานว่า ในสมัยพญามังราย ได้ขยายอาณาจักรล้านนาไปถึงเมืองไทใหญ่ (รัฐฉาน) และได้ให้โอรสคือขุนศรีไปครองเมืองนายน อันเป็นหัวเมืองไทใหญ่นอกจากนี้ก็มีการติดต่อค้าขายกันระหว่างชาวไทใหญ่และชาวล้านนามาโดยตลอด เช่น มีพ่อค้าไทใหญ่จากหัวเมืองต่าง ๆ ในพม่าขนสินค้าบรรทุกหลังวัวหรือม้าเข้ามาในรูปของขบวนวัวต่าง ม้าต่าง อีกทั้งยังมีชาวไทใหญ่ที่เชี่ยวชาญการทำไม้สักจากพม่าได้เข้ามาทำมาหากิน โดยการตัดไม้สักล่องไปขายยังเมืองมะละแหม่ง (เมืองเมะลาลัง) ชาวไทใหญ่เหล่านี้มีจำนวนมากที่เข้ามาแล้วไม่กลับพม่าอีกเลย ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองไทยและกลายเป็นพลเมืองไทยไปในที่สุด (สายสม ธรรมธิ, 2538, หน้า 3) อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันชาวไทใหญ่ที่หนีภัยทางการเมืองและความลำบากทางเศรษฐกิจในพม่าก็ได้เคลื่อนย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตจังหวัดต่าง ๆ ของไทยมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตจังหวัดทางภาคเหนือ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน เป็นต้น ซึ่งบางคนที่ได้สัญชาติไทยในที่สุด

ชาวไทใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอัตลักษณ์ทางภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าและหนึ่งในภูมิปัญญาที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาช้านานนั่นก็คือ ภูมิปัญญาทางการแพทย์พื้นบ้านซึ่งอยู่คู่กับชาวไทใหญ่ในท้องถิ่นต่าง ๆ นับจากอดีตจวบจนปัจจุบัน ภูมิปัญญาทางการแพทย์พื้นบ้านของชาวไทใหญ่นี้เป็นการผสมผสานกันระหว่างองค์ความรู้ทางสมุนไพร ความเชื่อทางผีและพุทธ และเวทมนตร์คาถา จนกลายเป็นวัฒนธรรมการรักษาพยาบาลทั้งทางกายภาพและจิตวิทยาได้อย่างลงตัว การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านของชาวไทใหญ่นี้เป็นภูมิปัญญาที่มองการรักษาพยาบาลแบบองค์รวมทั้งตัวผู้ป่วยเอง ความสัมพันธ์กับญาติพี่น้อง สังคม และวัฒนธรรมของท้องถิ่นซึ่งต่างจากการแพทย์แผนปัจจุบันที่จะเน้นการรักษาที่ตัวผู้ป่วยเป็นสำคัญ

ปัจจุบันด้วยความเจริญทางด้านเทคโนโลยีได้ทำให้การแพทย์พื้นบ้านของไทใหญ่ถูกละเลยและองค์ความรู้ด้านยาสมุนไพรต่าง ๆ ค่อย ๆ เลือนหายไปพร้อมกับหมอยาพื้นบ้านที่ล่วงลับไป แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันก็มีหน่วยงานราชการที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาในการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน จึงได้รวบรวมองค์ความรู้ทางด้านสมุนไพรของชาวไทใหญ่ในภาคเหนือของไทย โดยได้ปริวรรตตำรายาของไทใหญ่จากต้นฉบับพืชมหายาไทใหญ่มาเป็นภาษาไทย และจัดทำเป็นหนังสือ “ตำรายาสมุนไพรของไทใหญ่ในล้านนา เล่ม 1 และเล่ม 2” ของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสำนักวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงซึ่งในตำรายาสมุนไพรดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ามียาสมุนไพรที่หลากหลาย และในตำรายาดังกล่าวยังแฝงความเชื่อดั้งเดิมไว้อีกหลายประการ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาในประเด็น “ที่มาของชื่อยาสมุนไพรของไทใหญ่ ความเชื่อ และเภสัชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรของไทใหญ่ในล้านนา”

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาที่ทำให้เข้าใจถึงภูมิปัญญาทางด้านการรักษาพยาบาลของชาวไทใหญ่ ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่จำนวนมากและมีบทบาทสำคัญในจังหวัดเชียงใหม่ และทำให้เข้าใจถึงระบบความเชื่อและโลกทัศน์ของชาวไทใหญ่ที่มองสรรพสิ่งว่ามีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นคนกับธรรมชาติ คนกับวัฒนธรรม คนกับสังคม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ประโยชน์ของการวิจัยนี้คือ ทำให้ได้รับองค์ความรู้เกี่ยวกับที่มาของชื่อยาสมุนไพรของไทใหญ่ ความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรของไทใหญ่ในล้านนา รวมถึงได้รับองค์ความรู้ทางสมุนไพร และคำศัพท์ต่าง ๆ ที่ใช้ในตำรายาสมุนไพรของไทใหญ่ในล้านนา นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางในการศึกษาภูมิปัญญาทางด้านยาสมุนไพรของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทยต่อไป

การทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาษาและความเชื่อในตำรายาสมุนไพร มีผู้ที่ศึกษาในประเด็นดังกล่าว ดังนี้

เอมอร ตรีชั้น (2528) ศึกษาเรื่อง การศึกษาด้านภาษาและคติความเชื่อในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร ผลการวิจัยพบว่า ด้านภาษา ตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยเป็นตำรายาที่มีรูปแบบการเขียนที่มีลักษณะเฉพาะ คือ การจดบันทึกตำรายาแผนโบราณส่วนใหญ่จะจดบันทึกเป็นร้อยแก้ว มีตำรายาเพียง 4 ขนานที่บันทึกด้วยคำประพันธ์ประเภทร่ายและกาพย์ ด้านคติความเชื่อพบว่า มีคติความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อเรื่องเคล็ดและข้อห้าม

รุ่งอรุณ ทิมชุมเหิธร (2550) ได้ศึกษาในเรื่องตำรายาพื้นบ้านล้านนา: การศึกษาท่วงทำนองการเขียนงานวิจัยนี้ได้ศึกษารูปแบบและกลวิธีการนำเสนอที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านล้านนา และศึกษาคติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านล้านนา ผลการวิจัยสรุปว่า ตำรายาหลายขนานมีการกล่าวถึงความเชื่อ พิธีกรรม เคล็ดข้อห้าม ที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนต่าง ๆ ของการรักษาตั้งแต่การเก็บยา การปรุงยา และการใช้ยา ความเชื่อเหล่านี้เกี่ยวข้องกับศาสตร์ต่าง ๆ หลายด้าน ทั้งด้านโหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ ศิลปศาสตร์ ไสยศาสตร์ จิตวิทยา และศาสนา แล้วจึงประมวลเข้าเป็นข้อควรปฏิบัติหรือข้อห้ามต่าง ๆ ความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านล้านนามี 10 ลักษณะ ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับการเก็บยา ความเชื่อเกี่ยวกับการปรุงยา ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาครู ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ยา ความเชื่อเรื่องผีและไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องคาถาอาคม ความเชื่อเรื่องตัวเลข ความเชื่อเรื่องความคำพ้องเสียง ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องใช้ของแม่หม้าย ความเชื่อเกี่ยวกับข้อกำหนดอื่น ๆ ซึ่งเป็นกระบวนการที่สะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับเคล็ดซึ่งมีจุดประสงค์ในการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยทั้งสิ้น

วิธีการวิจัย

1. ประเภทของการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การวิเคราะห์เอกสาร เพื่อใช้อธิบายที่มาของชื่อยาสมุนไพรของไทใหญ่และความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรของไทใหญ่ในล้านนา เล่ม 1 และเล่ม 2 และสัมภาษณ์ข้อมูลทางภาษาและข้อมูลทางด้านยาสมุนไพรของไทใหญ่จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์

2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูล งานวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (purposive sampling) คือ การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มชาวไทใหญ่ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ยาที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 3 คน และ 2) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านยาสมุนไพรชาวไทใหญ่ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 1 คน โดยทั้งสองกลุ่มนี้ มีอายุตั้งแต่ 30-80 ปี รวมทั้งสิ้นจำนวน 4 คน

3. เครื่องมือในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interviews) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล แบบสัมภาษณ์ดังกล่าวไม่มีการกำหนดคำตอบไว้แน่นอนแต่จะให้อิสระแก่ผู้ให้สัมภาษณ์ในการตอบอย่างเต็มที่ นอกจากนี้แล้ว เครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยอีกก็คือ เครื่องบันทึกเสียงและกล้องบันทึกภาพ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร “ตำรายาสมุนไพรไทใหญ่ในล้านนา” เล่ม 1 และเล่ม 2 ของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสำนักวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว และไชยยัง รุจจนเวท, 2550; 2551)

4.2 รวบรวมข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล (in-depth interview) ด้วยแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำนวน 4 คน การศึกษานี้ครอบคลุมระยะเวลานับตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2564 จนถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2565 รวมระยะเวลาในการศึกษาทั้งสิ้น 1 ปี

5. การวิเคราะห์ข้อมูลและการรายงานผล

5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหา ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการวิเคราะห์เนื้อหา 3 ประเด็นหลักได้แก่ ที่มาของชื่อยาสมุนไพรในตำรายาสมุนไพรของไทใหญ่ในล้านนา ความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรของไทใหญ่ในล้านนา และเภสัชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรของไทใหญ่ในล้านนา

5.2 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยแนวทางการสัมภาษณ์มีประเด็นเกี่ยวกับการใช้ยาเมื่อเจ็บป่วย ข้อมูลเกี่ยวกับชื่อยา ข้อมูลด้านความเชื่อ และข้อมูลเภสัชวัตถุ

5.3 การรายงานผล นำข้อมูลจากการวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์มาสรุปประเด็นและเขียนรายงานผลการวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาที่มาของชื่อยาสมุนไพรของไทใหญ่และความเชื่อที่ปรากฏในหนังสือ “ตำรายาสมุนไพรไทใหญ่ในล้านนา” เล่ม 1 และเล่ม 2 ของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสำนักวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว และไชยยัง รุจจนเวท, 2550; 2551) สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ที่มาของชื่อยาสมุนไพร

ผลการวิเคราะห์เอกสารพบว่า ที่มาของชื่อยาสมุนไพรไทใหญ่ในตำรายาสมุนไพรไทใหญ่ในล้านนาสามารถแบ่งออกเป็น 9 ประเภท ดังนี้

1.1 ยาที่ตั้งชื่อเป็นชื่อเฉพาะ คือ ชื่อยาที่ตั้งเป็นชื่อเฉพาะ โดยอาจเป็นชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาหรือความเชื่อ ชื่อที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ชื่อที่แสดงถึงควมมีพลัง เช่น

- ยาศาสนา 5 เห่ง (ศาสนา 5000)

၁၂၁၂,၁၁၂၂,၁၁၂၂ [ja:¹ - sa:² - sa - na:² - ha:³ - he:ŋ¹]

- ยาจันทร์ต่ำสุริยา ยาวันห่วยฟ้า (ยาจันทร์ต่ำสุริยา ยาตะวันบ่วยฟ้า)

၁၂၁၁,၁၁,၁၁,၁၁ [ja:¹ - tsan² - ta:² - su:² - li:⁴ - ja:² - ja:¹ - wan⁵ - wa:j² - pha:⁴]

- ยานันต์จักรวาล

၁၂၁၁,၁၁,၁၁,၁၁ [ja:¹ - ʔa - nan² - ta:⁴ - tsak³ - ca:⁴ - wa - la:²]

1.2 ยาที่ตั้งชื่อตามสรรพคุณของยา คือ ชื่อยาที่ตั้งชื่อตามสรรพคุณของการรักษาของยานั้น ๆ เช่น

- ยากินข้าวหวาน (ยากินข้าวอร่อย - ยาเจริญอาหาร)
ยาโรจจอร์จอร์ [ja:¹ - kin¹ - khaw³ - wa:n¹]
- ยาเมเลือด (ยาบำรุงเลือดหลังคลอด)
ยาเมะจอร์ [ja:¹ - me:⁵ - lo:t³]
- ยาอายุวัฒนะ
ยาภา, ยา.ออร์จอร์ [ja:¹ - ?a:² - ju:⁴ - wat¹ - tha - na:⁴]

1.3 ยาที่ตั้งชื่อตามอาการหรือสาเหตุของโรค คือ ชื่อยาที่ตั้งชื่อตามอาการที่ผู้ป่วยเป็นหรือสาเหตุโรคของผู้ป่วย เช่น

- ยาหัวเจ็บ (ยาแก้ปวดหัว)
ยาฮอร์จอร์ [ja:¹ - ho:¹ - je:p⁵]
- ยาเขี้ยวเจ็บ (ยาฟันผุ - เจ็บฟัน)
ยาโรจจอร์ [ja:¹ - khe:w³ - je:p⁵]
- ยาแสงโอัน (ยาแรงอ่อน - ยารักษาอาการอ่อนเพลีย)
ยาโรจจอร์ [ja:¹ - he:n⁵ - ?o:n³]

1.4 ยาที่ตั้งชื่อตามประเภทของยาและสรรพคุณยา คือ ชื่อยาที่ตั้งชื่อตามประเภทของยาประสมกับชื่อที่บ่งบอกถึงสรรพคุณของยา เช่น

- ยากินตุ๊กข่ม (ยากินให้มีพลัง หนึ่งเหนียว)
ยาโรจจอร์จอร์ [ja:¹ - kin¹ - tuk³ - kha:m²]
- ยาเม็ดสุขสบาย
ยาโรจจอร์จอร์ [ja:¹ - met⁴ - suk⁴ - kha:⁴]

1.5 ยาที่ตั้งชื่อตามประเภทของยา คือ ชื่อยาที่ตั้งชื่อตามประเภทของยานั้น ๆ เช่น

- ยาซอง (ยาประคบ)
ยาจอร์ [ja:¹ - so:n⁵]
- ยาคาดตา (ยาหยอดตา)
ยาจอร์จอร์ [ja:¹ - kha:t³ - ta:¹]
- ยาใส่ผัก (ยาใส่อาหาร)
ยาจอร์จอร์ [ja:¹ - sai:² - phak⁵]

1.6 ยาที่ตั้งชื่อตามกลุ่มผู้ใช้ยา คือ ยาที่ตั้งชื่อตามกลุ่มผู้ใช้ยา เช่น

- ยาแม่อยู่ไฟ (ยาสำหรับผู้หญิงอยู่ไฟหลังคลอด)
ยาเมะจอร์จอร์ [ja:¹ - me:³ - ju:³ - phaj⁵]
- ยาโตงลูกอ่อน (ยาบำรุงสำหรับเด็ก)
ยาจอร์จอร์จอร์ [ja:¹ - to:n¹ - luk⁴ - ?o:n²]

1.7 ยาที่ตั้งชื่อตามอาการของโรคและเป็นชื่อเฉพาะ คือ ชื่อยาที่ตั้งชื่อตามอาการของโรคที่เกิดขึ้น
ประสมกับชื่อที่เป็นชื่อเฉพาะด้วย เช่น

- ยางานพุทธเจติ (ยาแก้สันนิบาตพุทธเจติย)
๑๒๑ ๕๕๐๐, ๐๐, [ja:¹ - ɲa:n⁵ - put² - ta - tse:² - ti:²]
- ยาไขปะเต้สำ (ยาแก้ไขประเทสา)
๑๒๑ ๕๕๐๐, ๑๒, [ja:¹ - khaj³ - pa - te:² - sa:²]

1.8 ยาที่ตั้งชื่อตามส่วนประกอบหลักของยา คือ ชื่อยาที่ตั้งชื่อตามส่วนประกอบหลักของยานั้น ๆ
เช่น

- ยาหมอกแห้ง (ยาดอกแดง ซึ่งมีเจตมูลเพลิงแดงเป็นส่วนประกอบสำคัญ)
๑๒๑ ๕๕๐๐, ๕๕๐๐ [ja:¹ - mo:k² - le:ɲ¹]
- ยาไม้ตำหมา (ยาไม้สะเดา)
๑๒๑ ๕๕๐๐, ๑๒, [ja:¹ - maj⁴ - tam² - ma:²]
- ยาหมากกลอเก้าสิบ (ยาลูกสำโรง 90 ลูก)
๑๒๑ ๕๕๐๐, ๑๒๑ [ja:¹ - ma:k² - ku:⁵ - lo:⁵]

1.9 ยาที่ตั้งชื่อตามอาการของโรคและส่วนประกอบหลักของยา คือ ชื่อยาที่ตั้งชื่อตามอาการของ
โรคผู้ป่วยประสมกับชื่อที่บ่งบอกถึงส่วนประกอบหลักของยา เช่น

- ยาใจลูกสมอ (รักษาอาการใจไม่ดี ใช้ลูกสมอเป็นส่วนประกอบหลัก)
๑๒๑ ๕๕๐๐, ๑๒๑ [ja:¹ - tsai:² - ma:k² - na:⁴]

จากข้อมูลพบว่า ยาที่ตั้งเป็นชื่อเฉพาะนั้นหลายชื่อก็สอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่
ชาวไทใหญ่ส่วนใหญ่นับถือ ซึ่งเป็นไปตามหลักจิตวิทยาที่ว่า เมื่อร่างกายเกิดเจ็บป่วย ที่พึ่งทางใจที่สำคัญที่สุดก็คือ
ศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ การตั้งชื่อยาให้สอดคล้องกับความเชื่อก็เป็นเสมือนการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับ
ผู้ป่วย โดยทำให้ผู้ป่วยเชื่อว่า ยานั้นเป็นเสมือนยาที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และเมื่อได้นำไปใช้แล้วก็จะหายป่วยในที่สุด

ข้อตกลงในการใช้สัญลักษณ์แทนหน่วยเสียงวรรณยุกต์ในภาษาไทยใหญ่ (เรณู วิชาศิลป์, 2546,
หน้า 1-4)

สัญลักษณ์	วรรณยุกต์ในภาษาไทยใหญ่
⁻¹	- (เสียง ต่ำ-ขึ้น)
⁻²	- , (เสียง ต่ำ-ระดับ)
⁻³	- ; (เสียง กลาง-ตก)
⁻⁴	- . (เสียง สูง-ตก)
⁻⁵	- : (เสียง สูง-ระดับ)

2. ความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาไทใหญ่

“ความเชื่อ” กับชาวไทใหญ่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของบรรพชนและเป็นสิ่งที่ผูกพันกับวิถีชีวิต
ของชาวไทใหญ่มาช้านาน ความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรไทใหญ่เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์
ต่าง ๆ หลายด้าน ได้แก่ ทางไสยศาสตร์ ดาราศาสตร์ ทัศนศาสตร์ จิตวิทยา ศาสนา และธาตุในร่างกาย จากนั้นจึงถูก
กำหนดเป็นข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่าง ๆ อันเป็นกลวิธีที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นและเกิดขวัญกำลังใจในการรักษา

โรคต่าง ๆ ทั้งต่อตัวผู้รักษาเองและผู้ป่วย จากการวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลพบว่า ความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรไทใหญ่ที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรไทใหญ่ในล้านนา มีดังนี้

2.1 ความเชื่อเรื่องผี

ในตำรายาของไทใหญ่ชาวไทใหญ่นั้น มีความเชื่อเรื่องผีปรากฏอยู่ โดยชาวไทใหญ่เชื่อว่า “พฤติกรรมของผี” ทั้งผีร้ายรวมถึงผีดีที่อยู่ตามที่แตกต่างกัน (ซึ่งบางครั้งผีดีก็กลายเป็นผีร้ายได้เช่นกันหากไม่พอใจขึ้นมา) อาจจะทำร้ายด้วยวิธีการต่าง ๆ คือ บันดาลให้เกิดอาเพศ เช่น ฟ้าฝนกระหน่ำ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า พายุลมแรง หรือบางครั้งก็คอยหลอกหลอน เข้าสิงคนจิตอ่อน หรือทำให้เจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ ผู้ที่เจ็บป่วยหากทราบว่าเป็นเพราะผีทำอะไรผิดที่ผิดทางแล้วก็ต้องไปขอขมากับผี รวมถึงใช้ยาและคาถาอาคมในการรักษา อาการเจ็บป่วยทั้งหลายก็อาจหายไปได้

2.2 ความเชื่อคุณไสย

ตามความเชื่อของชาวไทใหญ่นับแต่สมัยโบราณ โรคใดที่ไม่สามารถหาสาเหตุได้ หรืออาการที่ผิดปกติไปจากปกติ ก็มักเชื่อว่าเกิดจากผีกระทำหรือถูกคุณไสย กล่าวคือ หากผู้ใด “โดนของ” หรือ การถูกเสกสิ่งไม่ดีเข้าร่างกายแล้ว ผู้นั้นก็จะเกิดอาการเจ็บป่วยและจำเป็นต้องใช้ยาในการรักษาอาการถูกคุณไสยดังกล่าว ซึ่งความเชื่อเรื่องคุณไสยที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรของชาวไทใหญ่ มีทั้งในลักษณะของยาที่ใช้ในการรักษาและยาที่ใช้ในการป้องกันคุณไสย

2.3 ความเชื่อเรื่องคงกระพัน

ความคงกระพันนั้นตามความเชื่อสมัยโบราณสามารถได้มาหลายหนทาง เช่น การใช้เครื่องรางของขลัง การเรียนไสยเวทย์จากอาจารย์ที่มีอาคมขลัง หรือแม้แต่การกินยาที่มีสรรพคุณช่วยเรื่องความคงกระพัน ซึ่งจะช่วยให้ผิวหนังไม่ระคายเคืองไม่ต้องของมีคมหรือถูกเขี้ยวเล็บของสัตว์ร้าย

ชาวไทใหญ่เชื่อว่ายาสมุนไพรบางชนิดนอกจากจะช่วยในการรักษาอาการป่วยไข้แล้วก็ยังมีสรรพคุณช่วยในเรื่องความคงกระพันต่อสัตว์ร้ายและสัตว์ร้าย กล่าวคือ จะทำให้หนังเหนียวหากถูกของมีคมต่าง ๆ ฟันแทง หรือถูกปืนธนูยิงใส่ก็จะไม่เข้า รวมถึงถูกเขี้ยวเล็บของสัตว์ร้ายก็จะเป็นอะไร

2.4 ความเชื่อเรื่องเสน่ห์

ความเชื่อเรื่องเสน่ห์ตามความเชื่อของชาวไทใหญ่มีมาแต่สมัยโบราณ สามารถได้มาหลายหนทางทั้งที่เป็นสายขาวและสายดำ เช่น การทำน้ำมันเสน่ห์หรือการทำเป็นยาสำหรับทาหรือหยอด เป็นต้น ซึ่งยาดังกล่าวจะมีสรรพคุณช่วยทำให้มีเสน่ห์ “เสน่ห์” ในที่นี้รวมความทั้งเสน่ห์ต่อเพศตรงกันข้ามเพื่อให้อีกฝ่ายหลงรัก เสน่ห์ต่อคนรอบข้างเพื่อให้เขาช่วยเหลือเกื้อกูล และเสน่ห์ต่อเจ้านายเพื่อให้เป็นที่รัก อย่างไรก็ตาม ยาสมุนไพรที่ช่วยเรื่องทำให้มีเสน่ห์บางชนิดก็ต้องมีคาถาเสกยาประกอบด้วย

2.5 ความเชื่อเรื่องคาถาอาคม และพิธีกรรม

ตามความเชื่อเรื่องคาถาอาคมและพิธีกรรมในตำรายาสมุนไพรของชาวไทใหญ่พบว่า เมื่อผู้ใดมีอาการเจ็บไข้ไม่สบายแบบหาสาเหตุไม่ได้ ก็มักเชื่อกันว่าเกิดจากการกระทำของผีหรือถูกคุณไสย ดังนั้นจึงต้องมีการใช้คาถาเสกยาและพิธีกรรมเพื่อประกอบการรักษาด้วย คาถาที่ใช้เสกยานั้นก็จะเป็นคาถาบาลี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความยึดมั่นศรัทธาในพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณของชาวไทใหญ่ นอกจากนี้คาถาบาลียังทำให้รู้สึกว่ายามีความศักดิ์สิทธิ์ขึ้น ช่วยให้ผู้ป่วยมีกำลังใจดีขึ้นและหายป่วยอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม ในตำรายาสมุนไพรของชาวไทใหญ่นอกจากจะใช้คาถาในการเสกยาแล้ว ก็ยังพบว่ามีการทำพิธีกรรมร่วมด้วย

2.6 ความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้บูชาครูยา

การไหว้บูชาครูยาเป็นขนบของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่สืบทอดกันมาแต่โบราณเพราะเชื่อกันว่าบารมีของครูจะบันดาลให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ในการรักษา ในตำรายาสมุนไพรของชาวไทใหญ่เองก็ปรากฏความเชื่อดังกล่าวในลักษณะการให้ความเคารพยกย่องครูที่คิดค้นตำรับยาหรือทำยาว่าเป็นเสมือน “คนดีผู้ประเสริฐ” และในบางตำรับยาพบว่า ก่อนที่ผู้ใดจะรับประทานหรือใช้นั้นต้องมีการบริกรรมคาถาเพื่อน้อมระลึกถึงพระคุณของครูผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ในเรื่องยาสมุนไพรนั้นด้วย

2.7 ความเชื่อเรื่องบุญของการเป็นหมอยา

ความเชื่อเรื่องบุญของการเป็นหมอยาที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรของไทใหญ่นั้น ได้กล่าวถึงไว้ว่า บุญของการเป็นหมอยาจะทำให้รอดพ้นจากอบายภูมิทั้ง 4 คือ ภูมิที่เกิดอันปราศจากความเจริญ ได้แก่ นรกภูมิ เปตภูมิ อสุรกายภูมิ และดิรัจฉานภูมิ นับว่าเป็นอาชีพที่เป็นทางแห่งบุญกุศลและแม้ว่าขออธิษฐานเป็นพระพุทธเจ้าก็จะสำเร็จได้

2.8 ความเชื่อเกี่ยวกับการเก็บยา

ชาวไทใหญ่เชื่อว่าต้นไม้ที่นำมาทำยาทุกต้นมีผีดีหรือรุกขเทวดาคอยดูแลรักษาอยู่ และตัวยาเหล่านี้ก็จะช่วยให้หายจากอาการป่วยไข้ต่าง ๆ ได้ ดังนั้นจึงต้องเก็บยาด้วยความเคารพ บางครั้งก่อนจะเก็บยาจึงต้องทำพิธีสวดหรือการบูชาบวงสรวงด้วยข้าวตอก หมากพลู ดอกไม้ रुपเทียน เป็นต้น เพื่อขออนุญาตก่อนแล้วจึงจะเก็บยาได้

2.9 ความเชื่อเรื่องชะตาภัยเคราะห์กรรมและการถือศีลทำบุญ

ตามหลักโหราศาสตร์ของชาวไทใหญ่นั้นเชื่อว่า ดวงชะตาของมนุษย์เรามีส่วนสัมพันธ์กับนักษัตรฤกษ์ 27 ซึ่งสัมพันธ์กับการโคจรของดวงดาว ดังนั้น ตามหลักโหราศาสตร์ดังกล่าวจึงถือว่าเมื่อโชคละชะตาของผู้ใดตกที่ดาวเคราะห์ผู้ใดนั้นก็จะมีเคราะห์กรรมทำให้ชีวิตลำบากหรือเกิดความเจ็บป่วยขึ้นมา หากต้องการจะหายจากอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ นั้นก็ต้องถือศีลทำบุญทำทานตามหลักความเชื่อทางพุทธศาสนาเพื่อให้ผลบุญนั้นบันดาลให้สุขภาพร่างกายดีขึ้น

2.10 ความเชื่อเรื่องธาตุกับอาการป่วยไข้

ความเชื่อดังเดิมที่เกี่ยวกับร่างกายนั้นชาวไทใหญ่มีความเชื่อเหมือนกับคนไทยเรา คือ เชื่อว่าร่างกายของมนุษย์เราประกอบด้วย 4 ธาตุ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ และการที่คนเราป่วยไข้ในส่วนหนึ่งก็อาจมาจากสาเหตุเกี่ยวกับความบกพร่องของธาตุในร่างกาย

2.11 ความเชื่อเรื่องธาตุและเดือนกับอาการป่วยไข้

ชาวไทใหญ่เชื่อว่า ธาตุและเดือนมีส่วนสัมพันธ์กับอาการป่วยไข้ของคนเรา ความเชื่อเรื่องธาตุและเดือนกับอาการป่วยไข้นี้มีปรากฏให้เห็นในคัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์ของไทยเช่นกัน

2.12 ความเชื่อเกี่ยวกับทิศกับฤทธิ์ยา

ในตำรายาสมุนไพรของไทใหญ่ ครูยาได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องทิศกับฤทธิ์ของยาไว้ในกระบวนการทำยานั้นควรนำยามาวางไว้ที่ทิศตะวันตกและทิศตะวันออกจะดีที่สุดเพื่อให้ยามีฤทธิ์แรง ส่วนทิศเหนือและทิศใต้นั้นไม่ควรนำไปวางไว้เพราะจะทำให้ยามีฤทธิ์อ่อนและไม่มีประสิทธิภาพในการรักษา

2.13 ความเชื่อเรื่องทิศกับการไปรักษาผู้ป่วย

ตามความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรของชาวไทใหญ่นั้นเชื่อว่า ในแต่ละวันตั้งแต่วันอาทิตย์ถึงวันเสาร์ ทิศที่มีผู้เดินทางมาบอกให้หมอยาไปรักษานั้นมีส่วนสัมพันธ์กับการรักษาให้หายจาก

อาการป่วยไข้ได้กล่าวคือ หากมีผู้ที่มาจากทิศที่เหมาะสมของวันดังกล่าวมาบอกให้หมออย่าไปรักษาผู้ป่วย การรักษานั้นก็จะมีประสิทธิภาพทำให้ผู้ป่วยหายจากอาการต่าง ๆ ได้ แต่ในทางตรงกันข้าม หากมีผู้ที่เดินทางมาจากทิศที่ไม่เหมาะสมของวันดังกล่าวมาบอกให้หมออย่าไปรักษาผู้ป่วย แม้จะรักษาเต็มที่ยังไงผู้ป่วยนั้นก็อาจจะไม่ดีขึ้นหรือถึงขั้นเสียชีวิตได้ นอกจากนี้แล้วก็อาจส่งผลไม่ดีต่อตัวหมอเอง เช่น เกิดอันตรายหรือติดโรคกลับมา เป็นต้น

2.14 ความเชื่อเรื่องตัวเลข 3 5 7

ปริมาณยาในตำรายาสมุนไพรของชาวไทใหญ่ที่นำมาเป็นส่วนผสมของเครื่องยา จากข้อมูล ที่พบมักกำหนดด้วยตัวเลข 3 5 7 ตัวเลข 3 หมายถึง คุณพระศรีรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ ตัวเลข 5 หมายถึง พระพุทธเจ้าทั้ง 5 พระองค์ ได้แก่ พระกกุสันโธ พระโกนาคมน์ พระกัสสปะ พระสมณโคดม และพระศรีอริยเมตไตรย ส่วนตัวเลข 7 หมายถึง การสวดโพชฌงค์ เป็นชื่อพระปริตรที่พระสงฆ์สวดให้คนเจ็บหนักฟัง ซึ่งเชื่อกันว่าสวดแล้วช่วยให้หายจากโรค ตัวเลข 3 5 7 นี้ ล้วนเป็นตัวเลขที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาซึ่งสะท้อนความเชื่อในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ตามขนบของชาวพุทธ และถือว่าเป็นตัวเลขที่ศักดิ์สิทธิ์ที่นำมาใช้ในการเสกยาหรือใช้เกี่ยวกับการปรุงยารักษาพยาบาล

2.15 ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ยา

ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ยาเป็นข้อกำหนดที่จะทำให้ผู้ใช้ยาเกิดความมั่นใจว่า การรักษานั้นจะได้ผลดี ในตำรายาจะกำหนดให้ผู้ใช้ยา กินยาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น กินกับน้ำอุ่นหรือกินยาตามเวลาที่ระบุไว้ เช่น กินในช่วงเช้า กลางวัน เย็น หรือ ยามดึกเพื่อให้ยานั้นมีประสิทธิภาพในการรักษามากขึ้น

2.16 ความเชื่อเรื่องหมอชีวก

ความเชื่อเรื่องหมอชีวกนั้นมีปรากฏให้เห็นทั้งในตำรายาสมุนไพรของไทใหญ่และของไทย หมอชีวกมีนามเต็มว่า ชีวกโกมารภัจจ์แพทย์เป็นชาวอินเดียซึ่งมีประวัติเล่าขานกันมาตั้งแต่สมัยพระพุทธกาลว่าเป็นแพทย์หลวงประจำพระองค์พระเจ้าพิมพิสาร ต่อมาพระเจ้าพิมพิสารทรงถวายให้เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้า และดูแลรักษาอุภัมภพระภิกษุอีกจำนวนมาก นอกจากนี้ท่านยังได้รจนาคัมภีร์การแพทย์ต่าง ๆ ไว้มากมายซึ่งเป็นตำราที่เราใช้สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

การพึ่งพาความเชื่อเป็นวิธีการที่สร้างขวัญกำลังใจให้แก่หมอและผู้เจ็บป่วยได้เป็นอย่างดี ทั้งยังเป็นวิธีการที่พบอยู่เสมอ การใช้ยาสมุนไพรเป็นการรักษาทางกาย ส่วนการพึ่งพาความเชื่อก็เป็นการเยียวยาทางใจซึ่งนับว่าเป็นวิธีการรักษาแบบองค์รวมทั้งการบำบัดทางกายและทางใจควบคู่กันไป

3. เภสัชวัตถุในตำรายาสมุนไพรไทใหญ่

เภสัชวัตถุ หมายถึง วัตถุธาตุนานาชนิดที่นำมาใช้ปรุงเป็นยาสำหรับรักษาโรคและแก้ไข เภสัชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรไทใหญ่นั้นมีหลายประเภทที่นำมาผสมผสานกันในการทำยา สามารถแบ่งออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ มนุษย์วัตถุ ธาตุวัตถุ และเภสัชวัตถุอื่น ๆ มีรายละเอียดดังนี้

3.1 ประเภทพืชวัตถุ ได้แก่ พืชพรรณไม้นานาชนิดที่จะนำมาใช้ปรุงเป็นยาสำหรับรักษาโรคและแก้ไข ส่วนที่ใช้ในการทำยาอาจจะเป็น ราก หัว เหง้า เปลือกต้น กระพี้ แก่น ใบ ดอก ลูก ฝัก เมล็ด เป็นต้น พืชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรไทใหญ่นั้นแบ่งเป็น 6 จำพวก คือ จำพวกต้น จำพวกเถา - เครือ จำพวกหัว - เหง้า จำพวกฝัก จำพวกหญ้า และจำพวกเห็ด

3.2 ประเภทสัตว์วัตถุ ได้แก่ สัตว์ชนิดต่าง ๆ ซึ่งจะนำมาใช้ทำเป็นยาสำหรับรักษาโรคและแก้ไข แบ่งออกเป็น 3 จำพวกคือ จำพวกสัตว์บก จำพวกสัตว์น้ำ และจำพวกสัตว์อากาศ

3.3 ประเภทมนุษย์วัตถุ ได้แก่ ส่วนที่ได้มาจากมนุษย์ซึ่งจะนำมาใช้ทำเป็นยาสำหรับรักษาโรค เช่น น้ำปัสสาวะเด็ก น้ำนมของแม่ลูกอ่อน เป็นต้น

3.4 ประเภทธาตุวัตถุ ได้แก่ แร่ธาตุที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือที่ประกอบขึ้นที่จะนำมาใช้เป็นยารักษาโรค แบ่งออกเป็น 2 จำพวก คือ จำพวกสลายตัวง่าย และจำพวกสลายตัวยาก

3.5 ประเภทเภสัชวัตถุอื่น ๆ ได้แก่ วัตถุอื่น ๆ ที่นำมาเป็นส่วนประกอบในการทำยาที่นอกเหนือจากพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ และธาตุวัตถุที่ได้กล่าวมา เช่น เหล้า ดินป่าช้า ถ่านเผาศพ ดอกไม้ที่นำไปบูชาศาลเจ้าบ้าน เจ้าเมือง เป็นต้น

จากการศึกษาข้อมูลยาสมุนไพรไทยใหญ่ที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรไทยใหญ่ในล้านนาพบว่า เภสัชวัตถุประเภทที่นำมาใช้ในการทำยามากที่สุด คือ พืชวัตถุ รองลงมา คือ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ และเภสัชวัตถุอื่น ๆ ตามลำดับ ส่วนเภสัชวัตถุประเภทมนุษย์วัตถุนั้นนำมาใช้ในการทำยาน้อยที่สุด นอกจากนี้ข้อมูลยาสมุนไพรไทยใหญ่ในตำรายาสมุนไพรไทยใหญ่ในล้านนายังสะท้อนให้เห็นว่า ชาวไทใหญ่ผูกพันและตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติ โดยไม่ว่าจะเป็นการใช้ยา ปรงยา หรือแม้แต่การใช้ยา ก็จะมีพิธีกรรมเสมอ

อภิปรายผล

จากการศึกษา “ชื่อยาสมุนไพรไทยใหญ่ที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรไทยใหญ่ในล้านนา: ที่มา ความเชื่อ และเภสัชวัตถุ” พบข้อสังเกตที่เป็นลักษณะเด่น 3 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 ที่มาของการตั้งชื่อยาสมุนไพรของชาวไทใหญ่นั้น จากการศึกษพบว่าชาวไทใหญ่นิยมตั้งชื่อยาที่เป็นชื่อเฉพาะ และชื่อเหล่านี้ส่วนใหญ่สอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการตั้งชื่อยาให้สอดคล้องกับความเชื่อทางศาสนาเป็นเหมือนการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้ป่วย ทำให้ผู้ป่วยเชื่อว่ายานั้นเป็นเสมือนยาที่มีความศักดิ์สิทธิ์และเมื่อได้นำไปใช้แล้วก็จะหายป่วยในที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่าชาวไทใหญ่นิยมตั้งชื่อยาตามสรรพคุณยาและตั้งชื่อยาตามอาการหรือสาเหตุของโรคซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการตั้งชื่อแบบดังกล่าวจะทำให้หมอและคนไข้รู้ข้อมูลเกี่ยวกับยาได้ทันทีว่าเป็นยารักษาอะไร

ประการที่ 2 การผูกเอาความเชื่อต่าง ๆ เช่น ความเชื่อทางไสยศาสตร์ และทางพุทธศาสนา เป็นต้น เข้ามาร่วมกับการรักษานั้นเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ป่วยให้ดีขึ้นได้อย่างรวดเร็วเพราะการใช้ความเชื่อและความศรัทธามาช่วยเยียวยารักษาผู้ป่วยเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้ป่วยที่กำลังท้อแท้ให้คลายความกังวลจากอาการป่วยไข้ได้ หากกล่าวถึงในแง่ทางจิตวิทยาแล้ว การที่สภาพจิตใจฟื้นตัวได้รวดเร็วนั้นหมายถึงสภาพร่างกายก็จะดีขึ้นตามมาซึ่งสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว”

ประการที่ 3 การใช้ยาสมุนไพรและการรักษาตามแบบพื้นบ้านของชาวไทใหญ่นั้นเป็นการรักษาที่ควรรวมทั้งการรักษาทางกายและจิตใจไปพร้อมกัน หากเทียบกับการรักษาตามแบบตะวันตกนั้นจะเน้นที่การรักษาทางกายเป็นหลักและเป็นการรักษาที่มีลักษณะเชิงพาณิชย์มากกว่าการรักษาดูแลกันด้วยมิตรไมตรี นอกจากนี้แล้ว ความเจริญทางสังคมและเทคโนโลยีทำให้ผู้คนมีความอดทนรอคอยน้อยลงจึงหันไปพึ่งยาเคมีที่เห็นผลได้เร็วกว่าและสะดวกในการซื้อหามากกว่า ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ชาวไทใหญ่ในสังคมเมืองเชียงใหม่ปัจจุบันหลายคนไม่เน้นการรักษาตามแบบการแพทย์ภูมิปัญญาสมุนไพรแต่หันไปพึ่งพาระบบอุตสาหกรรมยามากขึ้น

ข้อสังเกตประการที่ 3 นี้สอดคล้องกับที่โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2550, หน้า 38, 42) กล่าวว่า ในมุมมองของนักมานุษยวิทยา ยาไม่ใช่เป็นเพียงแค่สารที่มีฤทธิ์เปลี่ยนแปลงการทำงานของระบบอวัยวะหรือกลไกการทำงานในร่างกายของสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยาคือผลผลิตและตัวสร้างวัฒนธรรม ยาสมัยใหม่เป็นผลพวงของวัฒนธรรมการแพทย์แบบวิทยาศาสตร์ที่ผสมผสานรวมกับวิถีทางการผลิตและอุดมการณ์แบบบริโภคนิยมที่

เน้นการค้าและอุตสาหกรรม ยาจึงเป็นทั้งสื่อและสัญลักษณ์ของระบบคิดและระบบคุณค่าแบบตะวันตกที่เน้นความก้าวหน้าทางวัตถุ เน้นการเอาชนะและควบคุมธรรมชาติ รวมทั้งยังเป็นตัวแทนทางวัฒนธรรมสุขภาพที่มีภาพพจน์ของความเจริญก้าวหน้า และความทันสมัยที่แฝงไว้ด้วยอคติที่ถือว่ายาสมัยใหม่มีความเหนือกว่า (superiority)

นอกจากนี้ ค่านิยมการบริโภคของคนในสังคมที่ให้คุณค่ากับความทันสมัยสะดวกสบายเพิ่มขึ้นยังมีอิทธิพลต่อวิถีคิดในการเลือกใช้ยาและบริการทางการแพทย์อีกด้วย ในการใช้ยาหรือบริการทางการแพทย์ในยุคปัจจุบันผู้บริโภคมักคำนึงถึงประสิทธิภาพที่แฝงอยู่กับคุณสมบัติด้านอื่น เช่น รูปแบบที่ทันสมัย ใช้ง่าย สะดวก บ่งบอกถึงความก้าวหน้า ความเป็นวิทยาศาสตร์หรือความเป็นของนอกไปพร้อม ๆ กัน ในอีกด้านหนึ่ง การพึ่งยาแผนปัจจุบันในการรักษาตนเองย่อมทำให้ประชาชนสูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเอง และหวังพึ่งอุตสาหกรรมยามากขึ้น

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

จากการศึกษา “ชื่อยาสมุนไพรไทยใหญ่ที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรไทยใหญ่ในล้านนา: ที่มา ความเชื่อ และเภสัชวัตถุ” นี้ ผู้วิจัยพบว่ามีประเด็นน่าสนใจที่สามารถนำไปศึกษาค้นคว้าต่อไป คือ การศึกษาที่มาของชื่อยาและความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

ควรศึกษาที่มาของชื่อยาและความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาสมุนไพรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทต่าง ๆ เช่น ตำรายาสมุนไพรของไทยลื้อ ตำรายาสมุนไพรของลาว เป็นต้น หรืออาจจะมีการบูรณาการเข้ากับองค์ความรู้ทางด้านคติชนวิทยาซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้จะเป็นประโยชน์และเป็นแนวทางต่อการศึกษานโยบายทางด้านยาสมุนไพรและสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทต่าง ๆ ต่อไป

รายการอ้างอิง

- โกมาตร จิงเสถียรทรัพย์. (2550). *ยากับชุมชน*. สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ.
- ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว และไชยยง รุจจนเวท (บรรณาธิการ). (2550). *ตำรายาสมุนไพรของไทยใหญ่ในล้านนา เล่ม 1*. โรงพิมพ์มีเมือง.
- ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว และไชยยง รุจจนเวท (บรรณาธิการ). (2551). *ตำรายาสมุนไพรของไทยใหญ่ในล้านนา เล่ม 2*. โรงพิมพ์มีเมือง.
- รุ่งอรุณ ทิมชุมเหิธร. (2550). *ตำรายาพื้นบ้านล้านนา: การศึกษาท่วงทำนองการเขียน*. ศูนย์ส่งเสริมการวิจัยในภูมิภาคเอเชียของมูลนิธิเกาหลี่เพื่อการศึกษาขั้นสูง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เรณู วิชาศิลป์. (2546). *ภาษาไทใหญ่ (ลัทธิ-ความ)*. ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สายสม ธรรมธิ. (2538). *ลายลักษณ์อักษรไทใหญ่*. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เอมอร ตรีชั้น. (2528). *การศึกษาด้านภาษาและคติความเชื่อในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร*. [วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร].